

I.

S februariskim patentom iz leta 1861 so avstrijske dežele, med njimi tudi Kranjska, ponovno dobile svoje deželne zборе in deželno avtonomijo. Ta avtonomija se je kazala v zakonodaji glede deželnih zadev, v lastnem premoženju in lastnem gospodarstvu.

Po deželnem redu je vojvodino Kranjsko v deželnih zadevah zastopal deželni zbor (§ 1).¹ Deželni zbor je sodeloval v zakonodaji glede deželnih zadev. Predloge takih zakonov je dajala deželnemu zboru vlada, lahko pa jih je dajal tudi sam deželni zbor. Za vsak deželni zakon sta bila potrebna sklep deželnega zbora in cesarjeva potrditev (§ 17).

Za deželne zadeve je proglašal deželni red: »I. Vse naredbe, 1. kar se jih tiče obdelovanja zemlje, 2. kar se jih tiče javnega zidanja in stavb, katerim se stroški zakladajo iz deželnih novcev (denarjev), 3. kar se jih tiče dobrotnih naprav, katere se zakladajo iz deželnih novcev, 4. kar se jih tiče deželnega proračuna (prevdarka stroškov) ter računa (rajtenge) in sicer a) kar se tiče deželnih prihodkov in gospodarjenja deželne imovine (premoženja), iz davka za deželne namene in iz novcev (denarjev), ki se za deželo na posodo vzemo, pa tudi, b) kar se tiče rednih (navadnih) in preizrednih (nenavadnih) deželnih stroškov. II. Tanjš² naredbe v mejah splošnih zakonov (postav), kar se tiče: 1. občinskih reči, 2. cerkvenih in učilniških (šolskih) reči, 3. preprege, in kako se mora vojska (armada) preskrbljevati in na stran (kvartir) jemati, naposled III. naredbe o drugih rečeh, katere se tičejo deželne koristi ali potrebe in katere posebni sklepi deželnemu zastopu odločajo« (§ 18).

Deželni zbor je imel tudi nalogo, »1) da presoja in nasvetuje, a) kako razglašeni splošni zakoni in naredbe ustrezajo deželnej koristi, ter b) da presoja in nasvetuje, kako se razglasijo splošni zakoni in naredbe, katerih zahtevajo deželne potrebe in koristi, 2) da se oglašja za vse stvari, za ktere ga vlada sveta povpraša« (§ 19).

Deželni red je prepuščal deželnemu zboru skrb za premoženje deželnih stanov (domestikalno premoženje) in drugo deželno imovino, ki je bila po svojem nastanku ali namembu lastnina kranjske vojvodine, ter za sklade (fonde) in zavode, ki so se osnovali ali vzdrževali iz stanovskih ali deželnih sredstev. Sklepe deželnega zbora, po katerih bi se prodala, za vselej zadolžila ali zastavila taka imovina, je moral potrditi cesar (§ 20). Deželni zbor je dobil tudi nalogo upravljati domestikalno premoženje, deželna posojila in

dolgove ter skrbeti za izpolnjevanje obveznosti, ki jih je glede tega imela dežela, upravljati deželni fond in zemljiškoodvezni fond vojvodine Kranjske ter pri tem natančno paziti, kateremu namenu so po zakonu ti fondi odločeni (§ 21).

Deželni zbor je dobil nalogo, da se posvetuje in sklepa, »kako se dobe pripomočki, katerih je treba njegovi delavnosti za deželne namene, za deželno imovino, za deželne zaloge in naprave, kolikor je glavinska imovina premajhna«. Lahko je v ta namen odredil in pobiral »priklade na prave cesarske davke do deset od sto. Višji prikladi na kak pravi davek ali drugi deželni nametje« so potrebovali cesarske potrditve (§ 22).

Pravice, ki so spadale v področje deželnega zastopa, je izvajal sam deželni zbor ali deželni odbor (§ 2) Deželni odbor je bil upravni in izvršni organ deželnega zastopstva. Sestavljali so ga deželni glavar kot predsednik in 4 člani (§ 11). Deželni glavar je bil imenovan od cesarja, člane pa so izmed poslancev deželnega zbora volili: enega poslanci veleposesti, enega poslanci mest, trgov in trgovsko-obrtne zbornice, enega poslanci kmečkih občin, enega pa vsi deželni poslanci skupaj (§ 12). Za vsakega deželnega odbornika so volili tudi namestnika. Deželni glavar si je namestnika za vodstvo deželnega odbora izbral sam izmed odbornikov (§ 11). Leta 1908 se je po uvedbi nove, splošne kurije deželni odbor povečal na 5 članov; petega so izmed poslancev deželnega zbora volili poslanci splošne kurije.³

Deželni odbor je skrbel za navadne upravne posle deželne imovine, deželnih skladov in zavodov, vodil in nadziral delo sebi podrejenih uradnikov in uslužbencev. Za vsa ta dela je bil odgovoren deželnemu zboru in mu je moral poročati, »kako je izvršil tiste sklepe deželnega zbora, kateri so se smeli izvršiti«. Moral je dajati deželnemu zboru tudi predloge o deželnih zadevah, bodisi po naročilu deželnega zbora ali po lastni pobudi (§ 26).

Deželni odbor je predstavljal deželni zbor v vseh pravnih zadevah. V imenu deželnega zbora izdane listine so podpisovali deželni glavar in dva deželna odbornika ter jih pečatili z deželnim pečatom (§ 28).

Deželni red je izročil deželnemu odboru poleg tega tudi »vsa druga opravila poprejšnih deželnih stanov ali stanovskega odbora, kolikor se jih ni dalo v druge roke, ali kolikor jih po zadnjih preuredbah ni odpadlo« (§ 29). Natančnejša navodila za posle deželnega odbora in način njihovega opravljanja

je prepuščal deželni red instrukciji deželnega zbora (§ 32). Taka instrukcija je bila v deželnem zboru sprejeta 11. februarja 1863.⁴

Deželni odbor je vsako leto poročal deželnemu zboru o svojem delu. To »Poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora — Rechenschafts-Bericht des krainischen Landesausschusses« je izhajalo v tiskanih objavah stenografskih zapisnikov deželnega zbora (»Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani«). Sprva je bilo poročilo vključeno v besedilo sej, na katerih je bilo obravnavano, kasneje ga najdemo med oštevilčenimi prilogami, nazadnje pa je izhajalo kot posebna priloga.

Deželni odbor je za vsako leto vnaprej izdelal predlog proračuna za deželni zaklad in za vse sklade, ki jih je upravljal. Prav tako je za vsako leto nazaj izdelal računski sklep za deželni zaklad in za vse sklade. Predlogi proračunov in računski sklepi so bili predloženi deželnemu zboru. Ta jih je praviloma oddajal »v pretres in poročanje« finančnemu odseku. Finančni odsek je navadno podal o njih pismena poročila, včasih pa tudi samo ustna, deželnemu zboru, ki jih je nato (s spremembami ali brez njih) sprejel.

Predlogi proračunov, računski sklepi in poročila finančnega odseka so objavljeni v Obravnava, za prva leta v tekstu sej, pozneje v prilogah (razen ustnih poročil finančnega odseka). V stenografskih zapisnikih sej, ki jih prinašajo Obravnave, je najti tudi razprave o predlogih in poročilih; nekatere med njimi so bile zelo obsežne in ostre.

Ta poročila o delu deželnega odbora, predlogi proračunov in računski sklepi so glavni tiskani vir za sliko kranjskih deželnih financ. Zadnji zaključni računi so bili objavljeni za leto 1912⁵, zadnji proračuni pa za leto 1914. Med prvo svetovno vojno se deželni zbor ni več sestal in Obravnave niso več izhajale.

II.

Deželno premoženje v širšem smislu besede je bilo premoženje, ki ga je imela ali upravljala dežela. Že od začetka se je delilo na več fondov, skladov ali, kot so jih takrat imenovali, zakladov. Tudi deželni red je govoril o fondih ter posebej omenil deželni zaklad, stanovski zaklad in zemljiškoodvezni zaklad. Deželni odbor je prevzel v upravljanje 31. avgusta 1861 zemljiški zaklad, 31. oktobra 1861 deželni zaklad, 31. januarja 1862 stanovski zaklad ter zaklade dobrodelnih naprav (zavodov),⁶ 1. novembra 1863 je stopilo v veljavo samostojno deželno knjigovodstvo.⁷ Pozneje so bili prevzeti v upravo deželnega odbora ali bili na novo ustanovljeni še drugi skladi.

Zakladi, ki so se pojavili v lasti ali upravi deželnega odbora v času od 1861 do prve svetovne vojne, so bili: deželni zaklad, stanovski zaklad, bolnišnični zaklad, norišnični zaklad, porodnišnični zaklad, najdenišnični zaklad (te štiri so imenovali zaklade dobrodelnih naprav), norišnično-stavbeni zaklad, zaklad prisilne delavnice, gledališki zaklad, muzejski zaklad, ki se mu kasneje pridružita zaklad za reorganizacijo muzeja in Viktor Smoletova zapuščina, zaklad kmetijske šole na Slapu, pozneje na Grmu, normalno-šolski zaklad, učiteljsko-pokojninski zaklad, zaklad za pokojnine dararjev, pokojninski zaklad deželnih uslužbencev, pokojninski zaklad okrožnih zdravnikov, raznovrstni ustanovni in hiralski zakladi, zemljiškoodvezni zaklad, pozneje preoblikovan v deželno-posojilni zaklad, deželno-kulturni zaklad, močvirski zaklad, pogodzovalni zaklad, melioracijski zaklad, zaklad za pospeševanje javnih del in podjetij, združni garancijski zaklad, gasilstveni zaklad, garancijski zaklad dolenskih železnic in vseučiliški zaklad. Leta 1909 je deželni zbor sklenil ustanoviti deželno banko, leta 1913 pa deželni odbor ustanovitev posebnega trgovskega podjetja deželnih elektrarn.

Medsebojni odnos teh skladov je bil različen. Največji in glavni je bil deželni zaklad, ki je kril nemajhne primanjkljaje skoraj vseh ostalih skladov. Večkrat pa si je tudi deželni zaklad izposojal denar iz drugih skladov. Skladi so bili povsem samostojni kot zemljiškoodvezni in normalno-šolski, ali pa so se šteli kot podzakladi deželnega zaklada. Vendar se ta termin ne uporablja vedno za iste zaklade.

Januarja 1910 so v finančnem odseku naglašali, da proračun nima »preglednosti, ker mu manjka enotnosti. Nebroj imamo deželnih skladov s svojimi proračuni in računskimi sklepi, in proračun, ki ga imamo danes v razpravi, podaja nam samo del deželnega gospodarstva«. Zaradi tega je bil predlog finančnega odseka, da bi deželno knjigovodstvo centraliziralo posamezne zaklade v enotnem računu.⁸ Deželni zbor je predlog sprejel. Deželni proračun za leto 1911 je bil že centralističen in je združil, »kar se tiče tekočega prometa«, trinajst dotedanjih skladov, pustil pa je kot samostojne zunaj proračuna še štiri zaklade (melioracijski zaklad, garancijski zaklad Dolenskih železnic, vseučiliški zaklad in pokojninski zaklad okrožnih zdravnikov), poleg tega še tri hiralske in vse ustanovne.⁹

Iz večine posameznih skladov so v glavnem krili le tekoče izdatke področja, ki mu je bil sklad namenjen. Za vse gradnje, razširitve, večje nakupe in podobno je šel denar iz deželnega zaklada ali od drugod. Za

finance te dobe je razen razbitosti na celo vrsto skladov značilna tudi za zelo veliko izdatkov in skupin izdatkov delitev stroškov med več interesenti — deželo, državo, občine in še druge.

Dohodki posameznih skladov so bili v primerjavi s stroški zelo majhni. Naj navedem nekaj primerov. Glavni izdatki gledališkega zaklada so bile plače uslužbencev, izdatki za vzdrževanje poslopij in inventarja, davki za stavbe in drugi manjši izdatki. Dohodki tega zaklada so bili predvsem najemnine gledaliških lož in redutnega poslopja s sosednjima hišama. Iz muzejskega zaklada so dajali največ za plače, muzejske naprave in inventar. Dohodki so bili doneski dežele, vstopnine, obresti in drugi drobni prejemki. Iz učiteljsko-pokojninskega zaklada, ki ga je upravljala c. kr. deželni šolski svet in ne deželni odbor,¹⁰ so se, kot kaže že ime, izplačevale na prvem mestu pokojnine učiteljem pa tudi vdovam učiteljev, v manjših zneskih miloščine, vzgojnine, odpravnine in drugo. Denar je dobil zaklad največ od odstotnih odtegljajev (prispevkov za pokojninski zaklad), nekaj od šolskih glob, obresti vrednostnih papirjev in od presežkov gospodarjenja z zalogo šolskih knjig. Izdatki zakladov dobrodelnih zavodov so bili: plače, režijski, oskrbovalni in drugi manjši stroški. Dohodkov so imeli ti zakladi največ od povračil oskrbovalnih stroškov.

Normalno-šolski zaklad je predvsem skrbel za plače in doklade učiteljem. Plačeval je dotacije raznim šolam, kot npr. uršulinski šoli v Ljubljani, šolam šolskih sester v Šmihelu pri Novem mestu, v Repnjah in v Trnovem. Dajal je nagrade in podpore veroučiteljem štirirazrednih šol, šestim frančiškankom v Novem mestu itd. Prispeval je k pokojninam učiteljev, njihovih vdov, miloščinam in drugo. Vzdrževal se je normalno-šolski zaklad deloma z obrestmi vrednostnih papirjev, več z raznimi »doneski«, med katerimi so bili najvažnejši obvezni doneski od zapuščin, največ pa s prikladami na neposredne davke, ki so jih pobirali do 1898. Primanjkljaj normalno-šolskega zaklada je bil vedno večji, kriti ga je moral deželni zaklad.

Deželnokulturni zaklad, po nemško Landeskulturfond, v začetku slovensko imenovan tudi »zemljodelski zaklad«, je bil majhen. Iz njega so plačevali v glavnem za kmetijsko šolo. Dohodki zanj so se nabirali iz glob, »zarad prestopkov gozdne in gozdnega varstva postave naloženih«. Melioracijski zaklad je bil ustanovljen leta 1899, a je začel delovati šele 1907; vzel je posojilo v znesku 4.000.000 K s 4 % obrestmi, nato pa leta 1911 drugo posojilo v znesku 10.000.000 K s 4,5 % obrestmi.¹¹ Denar se je porabljal za vodovode, uravnavo rek in potokov, za gradbo hu-

dournikov, osuševanje Ljubljanskega barja, napravo cest in mostov. Pri stroških so po določenem ključu sodelovali država, dežela in prizadeti prebivalci.

III.

Deželno premoženje v ožjem smislu besede je bilo premoženje deželnega in stanovskega zaklada, brez premoženja drugih skladov. Med stanovskim (domestikalnim) in deželnim zakladom ni bilo smiselne razlike, zato je bil stanovski že konec leta 1870 ukinjen in pridružen deželnemu zakladu. Premoženje obeh je obsegalo vrednostne papirje in nepremičnine.

Ob prevzemu stanovskega in deželnega fonda je imela dežela 159.431 gld v vrednostnih papirjih.¹² Po dolgotrajnih pogajanjih je dobila še 700.000 gld v 5 % obligacijah enotnega državnega dolga kot odškodnino za inkamerirani provincialni zaklad.

Na seji 3. oktobra 1868 je deželni zbor sprejel predlog finančnega ministra za poravnavo, leta 1869 pa je bila pogodba sklenjena.¹³ Pozneje je dežela kupovala še razne vrednostne papirje, nekaj jih je tudi porabila, nasploh pa se vrednost v obligacijah ni dosti spremenila.

Nepremičnine so obsegale zemljišča in poslopja. Ob obnovitvi avtonomije so bile last dežele v Ljubljani: deželna hiša, Pogačnikova hiša, Igrišče, poslopje glavne straže, licej in deželni dvorec. Nekatera od teh poslopij so pozneje podrli, nekatera prodali, nekatera so ostala. Sezidala so nov deželni dvorec in domobransko vojašnico. Mitninski hiši v Krškem in Radečah, ter most čez Savo pri Krškem so bili tudi last dežele. Vrednost vseh deželnih nepremičnin so leta 1912 cenili na 2.110.620 kron.

V deželno premoženje v širšem smislu je spadalo še imetje raznih skladov, deželnih zavodov in podjetij, tako prisilna delavnica, bolnica, umobolnica, gledališče z reduto in sosednjima hišama, muzej, kmetijska šola na Grmu in pristava za bike na Robežu.

Izdatki deželnega zaklada so bili v zadnjem proračunu, ki je bil predložen deželnemu zboru za leto 1914, razdeljeni na naslednje skupine: 1. deželno zastopstvo in splošna deželna uprava, 2. pokojnine, provizije itd., 3. javna varnost, 4. vojaštvo, 5. zdravstvo in dobrodelstvo, 6. pouk, umetnost, znanost in omika, 7. »deželna kultura«, 8. trgovina in obrt, 9. občila, 10. dolgovi, 11. deželno premoženje, 12. razni stroški.

Med stroške za deželno zastopstvo in splošno deželno upravo so spadali stroški za deželni zbor (npr. dnevnice in potni stroški deželnih poslancev, plače stenografom, tiskarski stroški) in stroški za deželni odbor in dežel-

ne urade (sem so spadale predvsem nagrade deželnemu glavarju in deželnim odbornikom, plače deželnim uradnikom in uslužbencem). Izdatki so rasli v prvih desetletjih dokaj zmerno, v začetku 20. stoletja pa skokoma. Tako so bili predvideni izdatki te skupine skupaj z izdatki druge skupine (pokojnine) leta 1874 49.428 gld, leta 1884 53.585 gld, leta 1894 68.251 gld, leta 1904 že 223.824 kron, leta 1914 pa 687.909 kron.¹⁴

Med stroške za javno varnost so spadali stroški za odgon, za nastanitev orožništva in za prisilno delavnico. Stroški za odgon se v vsem obdobju niso veliko spreminjali. Za leto 1874 so jih računali na 13.260 gld, za 1884 na 17.056 gld, za 1894 na 11.916 gld, za 1904 na 26.300 kron in za 1914 na 31.800 kron. Stroški za nastanitev orožništva so naraščali zelo počasi: 1874 8150 gld, 1884 11.700 gld, 1894 15.050 gld, 1904 37.400 kron, 1914 6860 kron.

Deželni zaklad je nosil tudi del stroškov za vojaštvo in stroške za pripravo. Leta 1891 se je zgradila v Ljubljani na deželne stroške domobranska vojašnica, ki je stala približno 267.000 gld. Vojaški erar je plačeval za vojašnico najemnino, ki je sprva znašala 11.000 gld na leto.¹⁵ Dežela je najela za zgradbo domobranske vojašnice tudi posebno posojilo v znesku 360.000 gld.

V skupino izdatkov za zdravstvo in dobrodelstvo so spadali izdatki za deželno bolnišnico, umobolnico, porodnišnico, oziroma za kritje primanjkljajev zakladov dobrodelnih zavodov, ki niso bili v upravi dežele, kot javnim bolnišnicam, tujim bolnišnicam, porodnišnicam, najdenišnicam itd.

Dežela je skrbelo za vse osnovno šolstvo. Krila je deficite normalno-šolskega in učiteljsko-pokojninskega zaklada, prispevala za šolske stavbe, dajala denar za obrtne šole in obrtni pouk, za kmetijsko šolo na Slapu in Grmu, prispevala k stroškom za realko. Prispevala je vsako leto v univerzitetni sklad, ustanovljen 1898. Istočasno z ustanovitvijo vseučiliškega fonda je deželni zbor sklenil razpisati dve ustanovi po 800 gld letno za Slovence, ki bi se hoteli habilitirati na kaki filozofski ali pravni fakulteti za privatne docente.¹⁶ 1911 je deželni zbor celoten fond odstopil Zadružni zvezi kot brezobrestno posojilo za nedoločen čas na celoletno odpoved; v njem je bilo že 700.000 kron.¹⁷

Iz deželnega zaklada so dajali denar za gledališče, muzej, razne podpore za »tehniške, šolske, humanitetne, literarne in umetniške namene«¹⁸ kot npr. Tehniškemu društvu, Dramatičnemu društvu, Glasbeni matici, Filharmoničnemu društvu, za izdajanje šolskih knjig in podobno.

V skupino »deželna kultura« so spadale subvencije Kmetijski družbi, premije za »po-

končanje zveri«, kritje deficitov *deželno-kulturnega zaklada*, doneski za pogozdovanje Krasa, podpore za povzdigo kmetijstva, prispevki za uravnajo rek, hudournikov, osuševanje in izboljšavo zemljišč, za graditev vodovodov, vodnjakov in podobno. Ti stroški so zelo hitro naraščali. Leta 1874 so znašali po proračunu 1510 gld, leta 1884 7360 gld, leta 1894 že 55.750 gld, leta 1904 372.416 kron in 1914 556.285 kron. Pomisliti pa moramo, da je bil ustanovljen še poseben melioracijski sklad z enakimi nalogami.

Deželni zaklad je dajal denarna sredstva tudi za občila, to je, gradnjo in popravilo cest, mostov in zadnja leta tudi železnic. Leta 1874 so namenili za to 15.000 gld, 1884 20.000 gld, 1894 139.417 gld, 1904 244.595 kron, 1914 633.032 kron.

IV.

Svoje izdatke je dežela krila z dohodki deželnega premoženja, prikladami na davke, državnimi prispevki in podporami, najemanjem posojil itd.

Priklade za deželni zaklad so bile štiri:

1. priklada na direktne davke, ki se je začela pobirati 1862 od direktnih davkov; najprej brez upoštevanja vojne doklade, od leta 1882 naprej pa od davkov z vsemi prikladami vred. Obremenila je direktne davke v naslednji višini: 1862—1868 14 %, 1869—1870 16 %, 1871—1872 18 %, 1873—1881 20 %, 1882—1885 16 %, 1886 21 %, 1887—1889 18 odstotkov, 1890—1896 28 %, 1897—1898 30 %, 1899—1913 40 %, ¹⁹ po proračunu za 1914 pa so imeli v načrtu 55 % od realnih davkov (zgradarine in zemljarine) in splošne pridobnine davčnih zavezancev 4. razreda in 75 % od vseh drugih davkov. Osebnih dohodnin ta priklada ni zajela.

2. Priklada na užitnino od vina, vinskega in sadnega mošta in mesa, ki se je začela pobirati 1867. Znašala je: 1867—1. 7. 1875 10 %, 1. 7. 1875—1889 20 %, 1890—1913 40 % in po proračunu za leto 1914 145 %.

3. Samostojna naklada na porabo žganih pijač. Ta naklada se je uvedla 1885 »še v zelo surovi obliki z jednotnim nastavkom 3 gld na vsak hektoliter užitega žganja«²⁰, ki se je povišal naslednje leto na 6 gld. Deželni odbor je spredel, »da je z obdavčenjem zgolj po količini zaužitega alkohola združena velika nedostatnost, da so z enakim bremenom zadevali najmočnejše in najslabotnejše žgane tekočine.«²¹ Že leta 1888 je bila naklada drugače odmerjena in sicer a) od hektolitra »porabljenih likerjev in vseh poslajenih opojnih tekočin brez razločka na stopnjo alkohola« 1888—1895 6 gld, 1896—1901 15 gld oziroma 30 kron in b) »od vseh drugih porab-

ljenih žganih opojnih tekočin po stopnjah stodelnega alkoholometra za vsako hektolitrsko stopinjno« 1888—1895 18 krajcarjev, 1896 do 1901 30 krajcarjev oziroma 60 vinarjev. Leta 1901 je naklada na porabo žganih pijač prenehala.

4. Samostojna deželna naklada na vsak hektoliter porabljenega piva, ki se je pobirala od 1895. leta naprej po 1 gld oziroma 2 kroni (1895—1910), 4 krone od srede 1910 do 1914.

Vsota priklad, ki so se pobirale za deželni zaklad, je skoraj stalno naraščala. V prvih letih (1862—66) je znašala nekaj pod 150.000 gld na leto, že 1869 se je dvignila na nad 200.000 gld, proti koncu sedemdesetih let na približno 290.000 gld letno. V prvi polovici devetdesetih let je znašala že nad 700.000 gld in konec devetdesetih let že preseгла 1.000.000 gld. Višek je dosegla v letih 1899 in 1900 s približno 1.300.000 gld oziroma 2.600.000 kron letno. Nato se je znižala, ker so odpadle doklade na žgane pijače in se je gibala med 2.000.000 in 2.500.000 kron letno. Seveda pa to ni pomenilo znižanje deželnih dohodkov; če štejemo znesek, ki ga je prispevala država od davka na žganje, so se dohodki precej povečali.

Razen na deželni sklad so se pobirale prik-lade tudi za normalno-šolski in zemljiško-odvezni zaklad, vendar ne ves čas.

Po odpravi fevdalizma in uvedbi zemljiške odveze so znašale prvotne obveznosti dežele glede zemljiške odveze 4.675.743 gld. Do 1. septembra 1861, ko je deželni odbor prevzel zemljiško-odvezni zaklad v svoje roke, so narasle na 6.312.825 gld.²² Deželni zbor se je odločil za dve vrsti priklad: prvo, na neposredne davke (te prik-lade so se v začetku računale od davčnega zneska brez upoštevanja vojne doklade, pozneje pa od celotnega davčnega zneska z vojno doklado vred) in drugo, poleg prve od leta 1965 naprej, na užitnino od vina, vinskega in sadnega mošta in od mesa. Naklada na neposredne davke je znašala 1862—1868 26 %, 1869—1870 24 %, 1871 22 %, 1872—1880 20 %, 1881 15 % 1882—1888 16 %, ²³ užitninska naklada pa 1865—1875 10 %, 1876—1888 20 %. Prik-lade za zemljiško-odvezni zaklad so se gibale od približno 220.000 gld do okrog 290.000 gld, najpogosteje od 260.000 do 290.000 gld letno.

Po sporazumu iz leta 1865 je dajala država brezobrestno na posodo kranjskemu zemljiško-odveznemu zakladu vsako leto določen znesek, za leto 1866 npr. 60.000 gld.²⁴ Dne 29. aprila 1876 je bil sklenjen dogovor med finančnim ministrstvom in deželnim odborom. Z njim je država obljubila za čas od 1. januarja 1875 do 31. decembra 1895 vsa-

koletno podporo (ki je ni bilo treba vračati) v znesku 175.000 gld.²⁵

Nova pogodba je bila sklenjena leta 1888: 16. junija z dunajsko Unionbank, 21. junija pa s finančnim ministrstvom. Po teh sporazumih je bilo urejeno konvertiranje kranjskega zemljiško-odveznega dolga v nov deželni dolg v znesku 4.000.000 gld. Obresti so znašale 4 %, dolg pa naj bi bil vrnjen do leta 1928.²⁶ Zemljiško-odveznega zaklada je bilo s tem konec. Namesto njega je zdaj nastal deželno-posojilni zaklad. Zanj se prik-lade niso več pobirale.

Prik-lade za normalno-šolski zaklad so pobirali v letih 1875—1898 in sicer najprej od vseh direktnih davkov razen tistih v ljubljanskem mestu. Znašale so 1875 10 %, 1876 14 %, 1877—1884 18 %, 1885—1898 10 %.^{26a} Začenši z letom 1885 so odstotek znižali na 10, zato pa so zajeli celotno deželno ozemlje, torej tudi Ljubljano, leta 1899 pa so posebne prik-lade za normalno-šolski zaklad nehali pobirati. Prik-lade normalno-šolskega zaklada so prinašale na leto od okoli 120.000 gld do okoli 180.000 gld letno, največkrat, zlasti v zadnjem desetletju pa nekaj nad 150.000 goldinarjev letno.

V nekem smislu bi lahko šteli k prik-ladam tudi državni prispevek iz dohodkov osebne dohodnine (za leto 1900 77.321 kron, za leto 1912 269.167 kron), ki ga je dežela dobivala od leta 1898, in državni prispevek iz dohodkov državnega davka na žganje. Ta prispevek je znašal leta 1902 približno 800.000 kron, leta 1912 pa že čez 1.000.000 kron. To so bili ogromni dohodki. Zato je dr. J. Ev. Krek v deželnem zboru posebej govoril o žganjarju, ki »nam danes s frakelnom v roki pomaga, da napreduje naša kultura.«²⁷

Za kritje primanjkljajev si je morala dežela pomagati s posojili, najprej z notranjimi, iz sklada v sklad, potem pa s pravimi posojili. Med najpomembnejšimi posojili naj omenim 4 %-ni deželni dolg iz leta 1888, ki sem o njem že govorila v poglavju o zemljiško-odveznem zakladu, v znesku 4.000.000 gld, 3 %-no državno posojilo za zgradbo deželnih poslopij v znesku 1.100.000 kron, že omenjeno posojilo za zgradbo domobranske vojašnice ter dve melioracijski posojili v skupnem znesku 14.000.000 kron (1907 in 1911). Deželni zbor je 28. februarja 1914 sprejel še predloga za najem posojila v znesku 2.000.000 kron za elektrarne ter za najem posojila v znesku do 4.400.000 kron za kritje visečega dolga iz let 1909—1913.²⁸

Na koncu dodajam še pregled vseh dohodkov in izdatkov deželnega zaklada od leta 1866 do 1912.²⁹ Za to leto so bili objavljeni zadnji zaključni računi.

Leto	Dohodki v goldinarjih	Izdatki
1866	258.969	324.750
1867	252.709	302.064
1868	295.916	300.728
1869	373.202	371.242
1870	340.216	317.823
1871	392.454	320.702
1872	386.330	384.904
1873	353.349	419.737
1874	646.139	702.225
1875	350.585	399.933
1876	387.664	392.571
1877	407.956	425.058
1878	381.701	465.285
1879	353.625	401.094
1880	370.467	410.969
1881	357.496	465.755
1882	324.763	316.761
1883	359.296	406.802
1884	605.215	676.090
1885	576.961	553.301
1886	724.340	715.918
1887	730.038	715.393
1888	540.300	545.466
1889	767.560	536.694
1890	893.323	756.348
1891	839.073	897.721
1892	919.921	806.853
1893	895.929	881.528
1894	917.331	1.033.108
1895	951.576	1.233.382
1896	1.235.750	1.226.309
1897	1.245.647	1.338.651
1898	1.222.110	1.225.995
1899	1.590.052	1.493.569
	v kronah	
1900	3.182.573	3.054.857
1901	3.184.590	3.247.090
1902	3.304.851	3.585.677
1903	3.374.695	3.539.859
1904	3.331.056	3.436.217
1905	3.494.324	3.263.397
1906	3.411.762	4.206.009
1907	4.427.834	4.579.706
1908	3.867.763	3.778.072
1909	3.984.654	4.234.682
1910	4.326.469	4.936.118
1911	4.812.090	6.505.491
1912	5.231.952	6.587.852

Avtonomno deželno gospodarstvo, ki je živelo po februarškem patentu, je trajalo nad petdeset let. V tem času se je močno spremenila družba, so se močno spremenile potrebe. Spremenila se je tudi finančna politika: previdnemu in varčnemu tehtanju prvih časov je na koncu sledila širokopotezna politika klerikalne večine deželnega zbora po letu 1908, ki se je zdela ljudem stare miselnosti preveč riskantna.³⁰ Potrebe in stroški so močno naraščali. Vprašanje kritja stroškov je bilo že od vsega začetka zelo težko. Obremenitev davkoplačevalcev s prikladami in zadolževanje dežele sta bila vedno večja.

OPOMBE

1. Nemško besedilo v Reichsgesetzblatt 1861, št. 20, priloga II. h, slovensko besedilo po Deželni red in volilni red dež. zbora za vojv. Kranjsko, Ljubljana 1867. — 2. Natančnejše — 3. Dež. uradni list 1908 št. 14. — 4. Obravnave deželnega zbora kranjskega 2, 13. seja, — 5. F. Šuklje, Iz mojih spominov, III. del, str. 240. — 6. Obravnave 2, 1. seja, str. 8 — 7. Obravnave 3, 2. seja, str. 6 — 8. Obravnave 47, str. 1004. — 9. Obravnave 47 II, priloga 257. — 10. Obravnave 47 II, priloga 257. — 11. Obravnave 48 II, pr. 89. — 12. Obravnave 2, 1. seja, str. 8 — 13. Obravnave 8, str. 582—589; Obravnave 9, pr. 36. — 14. Podatki so vzeti iz proračunov za imenovana leta. — 15. Obravnave 32, pr. 53. — 16. J. Polec v zborniku Zgodovina slovenske univerze do leta 1929, str. 94. — 17. J. Polec, O. d. str. 94 in 135. — 18. Obravnave 32, pr. 33. — 19. Podatki za leta 1863—1899 so vzeti iz Obravnave 40, pr. 65, za nadaljnja leta pa iz zaključnih računov za posamezno leto. — 20. F. Šuklje, Iz mojih spominov, I del, str. 14. — 21. Prav tam. — 22. Obravnave 13, str. 15 — 23. Obravnave 40, pr. 65. — 24. Obravnave 4, str. 67, 68. — 25. Obravnave 17, pr. 22; Obravnave 18; priloge str. 250. — 26. Obravnave 28, str. 9, 10, poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora str. 10. — 26^a Obravnave 40, pr. 65. — 27. Obravnave 47, str. 995. — 28. Obravnave 49, str. 243. — 29. Podatki za leta 1866—1886 in 1897 so vzeti iz Obravnave 40, pr. 65, za leta 1887—1896 iz Obravnave 39, pr. 72, za leta 1898—1912 pa so sestavljeni na isti način iz zaključnih računov deželnega zaklada za posamezno leto. — 30. F. Šuklje, Iz mojih spominov, III del, str. 149—152.